

Bożena Stawoska-Jundziłł

Collegium Humanum – Wyższa Szkoła Menedżerska

Instytut Psychologii i Pedagogiki

ORCID: 0000-0001-9762-3316

BHW 48–49/2023

ISSN 1233-2224 | eISSN 2657-9286

DOI: 10.14746/bhw.2023.48-49.6

**Marcin Wasilewski, *Chrestomatia pedagogiczna świata starożytnego*
(CHPS), Wyd. Akademia im. Jakuba z Paradyża,
Gorzów Wielkopolski 2023, ss. 335**

Autor recenzowanej pracy, dr hab. Marcin Wasilewski, prof. AJP, jest pracownikiem Wydziału Humanistycznego Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim. Pedagog, historyk filozofii głównie koncentruje swoje zainteresowania badawcze wokół zagadnień poświęconych pedagogice filozoficznej, historii filozofii oraz historii wychowania w zakresie edukacji. Autor w swoim dorobku naukowym wykazuje się szeroką znajomością materiału źródłowego i problematyki edukacyjno-wychowawczej¹.

Przedstawiany czytelnikom wybór tekstów wpisuje się w pełni w zainteresowania naukowe Autora, zarówno te badawcze, jak i w nurt popularyzacji wiedzy z zakresu pedagogiki filozoficznej, zwłaszcza w obszarze źródeł pisanych. Zaangażowanie w przygotowanie *Chrestomatii pedagogicznej świata starożytnego* M. Wasilewski tłumaczy ograniczonym dostępem do tekstów źródłowych (w przekładzie na język polski), zgromadzonych w jednym zbiorze, a które byłyby powiązane z nurtem myśli (pseudo)pedagogicznej w starożytności, stąd propozycja wyjścia naprzeciw potrzebom dydaktycznym i oczekiwaniom środowiska akademickiego². Marcin Wasilewski niewątpliwie

¹ M.in.: M. Wasilewski, *O Platońskiej definicji wychowania z pierwszej księgi „Praw”*, w: *Idee pedagogiki filozoficznej*, red. S. Sztobryn, B. Śliwerski Łódź 2003; idem, *Paideutyka Protagorasa i Platona*, Poznań 2007; idem, *Pojęcia pedagogiczne u Herodota z Turioj*, w: *Pedagogika filozoficzna*, red. S. Sztobryn, M. Wasilewski, M. Rojek, t. 4, 2012, s. 53–57; idem, *Protagoras z Abdery – sofista i wychowawca. Studium z historii filozofii wychowania*, Łódź 2013; idem, *Nurty pedagogiki greckiej. Zarys problematyki metodologicznej i źródłoznawczej*, „Littera Antiqua” 2014, nr 8, s. 133–151; idem, *Pedagogika Posejdoniosa z Apamei*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2017, 243(1), 177–185.

² W odniesieniu do starożytności wydaje się bardziej poprawne użycie określenia „myśl (pseudo)pedagogiczna” niż „myśl pedagogiczna”, ponieważ nie mamy tu do czynienia z literaturą sensu stricte pedagogiczną

posiada doświadczenie w tego typu publikacjach z uwagi na fakt, że jest to już jego kolejna, udana próba dokonania wyboru, opracowania i edycji tekstów źródłowych. Wskazuje to nie tylko na konsekwencję podejmowanych działań badawczych ze strony Autora, ale także trud ich popularyzacji wśród czytelników³.

Zakres chronologiczny przygotowanego wyboru tekstów obejmuje okres od II tysiąclecia p.n.e. po VI wiek n.e. Dotyczy to tekstów powiązanych z cywilizacjami Orientu oraz europejską. Natomiast w przypadku obszarów Mezoameryki przedstawione fragmenty źródeł (XVI–XVII w.) dotyczą cywilizacji prekolumbijskich i podejmują problemy dotyczące wychowania, edukacji i socjalizacji w kulturze Azteków i Inków. Być może pomocne byłoby w tym przypadku krótkie wprowadzenie dotyczące przyjętych zasad chronologii dla cywilizacji mezoamerykańskich i andyjskich, co znacząco zwiększyłoby czytelność przyjętych ram chronologicznych w odniesieniu do zakresu *Chrestomatii pedagogicznej świata starożytnego*. Zwłaszcza że zarówno w podręcznikach poświęconych powszechnej historii starożytnej, historii wychowania w starożytności, jak i w programach studiów na kierunkach historii czy pedagogiki (w zakresie historii wychowania, myśli pedagogicznej) nie uwzględnia się zwyczajowo problematyki kultur i cywilizacji tego obszaru. Brak takiego wprowadzenia może początkowo, ale nie musi, zdezorientować mniej lub nieprzygotowanego do ich odbioru czytelnika.

Przygotowany wybór materiałów źródłowych to bogaty wybór autorów i fragmentów tekstów literackich, w których odnajdujemy treści poświęcone zagadnieniom z zakresu historii kształcenia i edukacji, wychowania oraz szeroko rozumianej socjalizacji w starożytności. Autor *Chrestomatii* podzielił prezentowane teksty na cztery rozdziały wraz z podrozdziałami, co uporządkowało merytorycznie prezentowaną problematykę i ich geograficzne odniesienia. Wybrane teksty zostały poprzedzone wprowadzeniem do *Chrestomatii pedagogicznej* (s. 9–22). Autor odniósł się w tej części do przedstawienia zarysu zarówno tradycji badawczej, jak i edytorskiej, do której nawiązuje prezentowany wybór źródeł. Przedstawił uzasadnienie użycia pojęcia „chrestomatia” w tytule pracy oraz założenia metodyczne i metodologiczne przyjęte w pracy. Strona formalna recenzowanego wyboru źródeł jest w pełni poprawna. Na uwagę zasługuje również staranność w opracowaniu strony edytorskiej zamieszczonych tekstów⁴.

a bardziej z tekstami literacko-filozoficznymi, których założeniem nie było służyć jako teksty do reorganizacji sposobów treści nauczania, czy w ogóle powstawania nowych koncepcji wychowawczych. Częściej natomiast treści nas interesujące stanowią tło lub są drugoplanowymi wtrąceniami. Nie noszą tym samym znamion klasycznego dyskursu pedagogicznego. Treści znajdujące się w tekstach starożytnych nie w pełni zatem odpowiadają zawartości znaczenia terminu, jakim współcześnie się posługujemy używając określenia „myśl pedagogiczna” do chronologicznie późniejszych okresów. Np.: W. Szulakiewicz, *Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej*, „Chowanna” 1998 (1999), R. XLI (LII), t. 2, s. 9–18; R. Schulz, *Dylemat – kategoria organizująca dyskurs myśli pedagogicznej*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2017/2, nr 25, s. 304–305.

³ Źródła do epikurejskiej etyki wychowawczej, wybór, układ, oprac. i wprowadz. M. Wasilewski, Wyd. Akademii im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2020; czy licznie cytowane źródła w: M. Wasilewski, *Pedagogika grecka od Protagorasa do Posejdoniosa*, Łódź 2017.

⁴ *Chrestomatia pedagogiczna*, op. cit., s. 19–20.

Rozdział I Autor zatytułował „Edukacja i myśl pedagogiczna Orientu”, zachowując podział na teksty poświęcone kulturze starosumeryjskiej (1. Mezopotamia), egipskiej (2. Egipt), pochodzące z terenów Izraela (3. Izrael), Persji (5. Persja) oraz obszarów dalekowschodnich, takich jak: Indie (4. Indie) czy Chiny (6. Chiny). Natomiast rozdział II – został poświęcony „edukacji i myśli pedagogicznej w cywilizacji grecko-rzymskiej” z zachowaniem podziału na Helladę i Rzym. Rozdział III – to teksty nawiązujące do refleksji na temat wychowania i socjalizacji w *Barbaricum* (9. Celtowie; 10. Germanie). Ostatni – rozdział IV – zawiera fragmenty tekstów poświęconych cywilizacji mezoamerykańskiej i andyjskiej (11. Aztekowie; 12. Inkowie). Antologię tekstów zamyka Indeks źródeł (s. 341–345), który Autor poprzedził wyjaśnieniem schematu zapisu wybranych tekstów źródłowych (rodzaju ich kodowania). Należy tu podkreślić, że przyjęty zapis edytorski tekstów źródłowych przez M. Wasilewskiego stanowi kontynuację zapisu źródeł zastosowanego przez niego już we wcześniej wydanym przez tego Autora zbiorze *Źródła do epikurejskiej etyki wychowawczej*⁵.

Fragmenty prezentowanych tekstów poświęconych cywilizacjom Bliskiego i Dalekiego Wschodu (rozdział I) nie były dotąd publikowane w dostępnych wyborach źródeł podejmujących problematykę edukacji w starożytności. Stanowi to pewnego rodzaju *novum* w stosunku do wcześniej wydanych antologii tekstów udostępnionych w przekładzie na język polski. Teksty te wprawdzie publikowane są we fragmentach w wąsko specjalistycznych monografiach czy studiach poświęconych kulturom Mezopotamii, Egiptu, Izraela czy Persji. Przez co znane i wykorzystywane były dotąd głównie w pracy dydaktycznej przez bardzo wąskie grono dydaktyków historyków wychowania – starożytników, a dla większości środowiska studenckiego pozostawały dotąd poza zasięgiem z uwagi na ich rozproszenie. Teraz przez pracę redakcyjną Autora *Chrestomatii* krąg odbiorców ma możliwość znacząco się poszerzyć. A przecież mowa tu o tekstach odnoszących się do obszarów, których cywilizacje miały znaczący wpływ na kształt kultury starożytnych Greków i Rzymian, a tym samym wpisały się w podwaliny cywilizacji europejskiej⁶.

Natomiast edukacja i myśl (pseudo)pedagogiczna poświęcona kulturze Indii oraz Chin, podobnie zresztą jak ma to miejsce w przypadku tekstów dotyczących cywilizacji mezoamerykańskiej i andyjskiej, (por. rozdział IV, s. 319–340), opiera się na odmiennych uwarunkowaniach kulturowych niż cywilizacja europejska. Teksty z tego obszaru kulturowego nie były dotąd ujmowane w znanych nam wyborach źródeł. Stanowią więc one ciekawy dodatek, bowiem wychodzą poza przyjęte dotąd ramy europocentryzmu w programach studiów akademickich poświęconych pedagogice filozoficznej.

Przyjęte chronologiczne i merytoryczne ramy *Chrestomatii* z uwagi na liczbę tekstów zdaniem Autora nie pozwalają poprzedzać każdego rozdziału rozbudowanymi wstępami. Trudno tu nie zgodzić się z taką argumentacją i polemizować z przyjętą koncepcją Autora wyboru źródeł. Przy czym on sam, wskazując na potencjalnych odbiorców antologii,

⁵ *Źródła do epikurejskiej*, op. cit.

⁶ *Chrestomatia pedagogiczna*, op. cit., s. 18.

ma świadomość istnienia różnych możliwości ich wykorzystania na „[...] wiele sposobów [...]” przy jednoczesnym „[...] braku usatysfakcjonowania specjalistów poszczególnych kultur [...]”⁷. Wydaje się, że intencją Autora *Chrestomatii* jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na te kultury i zachęcenie czytelników do podjęcia samodzielnych studiów. Jednak w tym szczególnym przypadku można byłoby rozważyć wskazanie podstawowej literatury przedmiotu, która mogłaby stanowić dobre wprowadzenie w kontekst historyczny dla tych kręgów cywilizacyjnych. Dotyczy to również tekstów z rozdziału IV – „Wychowanie i kształcenie w cywilizacji mezoamerykańskiej i andyjskiej”.

Fragmenty tekstów źródłowych, które odnoszą się do kręgu cywilizacji grecko-rzymskiej, M. Wasilewski przedstawił w rozdziale II z zachowaniem podziału na wychowanie i edukację w Helladzie (II.7, s. 147–244) oraz edukację w Rzymie (II.8, s. 245–310). W pierwszej części – poświęconej kulturze Hellady – teksty obejmują chronologicznie okresy od archaicznego po hellenistyczny z rozdzieleniem ich na problematykę poświęconą dwóm polis: Sparcie i Atenom. W tej części rozdziału Autor wzbogacił wybór źródeł o teksty wychodzące chronologicznie poza kulturę okresu klasycznego, co nie jest nam znane z innych wyborów źródeł. W przypadku części drugiej – poświęconej Rzymowi – teksty chronologicznie dotyczą okresów od republiki po późne cesarstwo. W odniesieniu do okresu cesarstwa, co warto jest podkreślić, Autor zaprezentował wybór fragmentów tekstów pisarzy wywodzących się ze środowisk zarówno tradycyjnej kultury rzymskiej, jak i wczesnochrześcijańskiej (np. św. Augustyna, Bazylego Wielkiego czy Klemensa Aleksandryjskiego).

Z pozoru tylko w niektórych częściach tego rozdziału (i wyłącznie w odniesieniu do kultury okresu klasycznego) możemy odnieść wrażenie, że mamy tu do czynienia z powtórzeniami zarówno autorów, jak i tekstów, które były już prezentowane czytelnikom w wyborach źródeł pod redakcją innych autorów. Jednak publikowane tu teksty zostały wzbogacone i rozbudowane o nowe fragmenty. Przy czym sama lista autorów tekstów literacko-filozoficznych została znacząco poszerzona. Niewątpliwie zwiększa to czytelnikom nie tylko możliwość poznania różnych stanowisk starożytnych autorów w zakresie edukacji, ale także pozwala na dokonywanie porównań ich poglądów oraz ich ewolucji w obrębie problematyki edukacyjno-wychowawczej tego okresu. Należy podkreślić, że ta część wyboru źródeł została wzbogacona zarówno jakościowo, jak i ilościowo⁸.

Kolejne *novum*, wyróżniające antologię tekstów w opracowaniu M. Wasilewskiego, stanowią teksty związane z wychowaniem i socjalizacją w *Barbaricum* (autorstwa Gajusza Juliusza Cezara 294, 295; roz. III, 9. Celtowie, 10. Germanie). Problematyka ta jest całkowicie pomijana w opracowaniach i programach studiów pedagogicznych. Przyczyn

⁷ Ibidem, s. 21.

⁸ W odniesieniu do starożytnej Grecji okresu klasycznego Autor uzupełnił wybór tekstów o nowych 26 autorów tekstów starożytnych, w tym np. o Diodora Sycylijskiego, Pseudo Platona, Pseudo Ksenofonta, Diogenesa Laertiosa, Gorgiasza, Antyfona, Sekstusa Empiryka, Aulusa Geliusa itd. Natomiast w przypadku Rzymu wybór tekstów został wzbogacony o 14 autorów dotąd nieprzytaczanych w znanych i dostępnych nam wyborach źródeł np. o Horacjusza, Tacyta, Swetoniusza, Witruwiusza, Synecjusza z Cyreny, Auzoniusza itd.

togo stanu należy upatrywać w bardzo ograniczonym źródłowo materiale oraz braku prowadzonych w tym obszarze intensywnych badań historycznych, nie wspominając o braku zainteresowania i badań ze strony środowiska historyków wychowania. Tym bardziej należy docenić próbę przełamania kolejnego stereotypu, z jakim zmierzył się Autor, oraz usiłowanie skierowania uwagi na nową, niezwykle interesującą, a zapomnianą, lub pomijaną, płaszczyznę badawczą.

Trzeba podkreślić, że przygotowana przez Autora *Chrestomatia pedagogiczna świata starożytnego* stanowczo nie nosi znamion pracy o charakterze odtwórczym, jak ma to miejsce w wielu przypadkach znanych nam z rynku wydawniczego opracowań wyborów źródeł. Marcin Wasilewski w swojej pracy nie tylko uzupełnił zbiór źródeł o teksty nowych autorów, ale także w przypadku cytowanych autorów w innych wyborach źródeł rozszerzył znacząco ten katalog o nowe fragmenty ich tekstów. Wszystkie udostępnione teksty pozostają w najnowszych wersjach przekładu na język polski. Ponadto należy zauważyć teksty pochodzące z obszarów, które dotąd były pomijane w wyborach źródeł z zakresu pedagogiki filozoficznej czy z zakresu problematyki edukacyjno-wychowawczej w starożytności. Mam tu na myśli obszerną część rozdziału I, poświęconą cywilizacjom Dalekiego Wschodu (Indii, Chin), rozdział poświęcony edukacji i socjalizacji w *Barbaricum* (rozdział III) oraz materiał poświęcony cywilizacjom mezoamerykańskiej i andyjskiej (Aztekom i Inkom; rozdział IV). Udostępnione i opracowane przez M. Wasilewskiego teksty dotyczą obszarów bardzo zróżnicowanych kulturowo i cywilizacyjnie, przez co zwiększają możliwości poznawcze czy prowadzenia analiz oraz porównań w ramach dydaktyki. A także zwrócenie uwagi na czynniki takie, jak uwarunkowania kulturowe, leżące u podstaw myśli dotyczącej edukacji i poglądów na wychowanie w świecie starożytnym.

Przedstawiony we „Wstępie” cel, jaki przyświecał Autorowi *Chrestomatii*, został w pełni zrealizowany. To przede wszystkim popularyzacja myśli (pseudo)pedagogicznej, ułatwiony dostęp do autorów i ich tekstów poruszających kwestie związane z nauczaniem i wychowaniem w różnych kulturach świata starożytnego oraz (a może przede wszystkim) udostępnienie odbiorcom tego wszystkiego w jednym podręcznym zbiorze źródeł i w polskim przekładzie. Z pewnością przygotowany, opracowany i wydany przez M. Wasilewskiego wybór tekstów źródłowych przyczyni się do popularyzowania wiedzy w obszarze starożytnej filozofii i historii wychowania, historii myśli (pseudo)pedagogicznej, wzbogaci materiał dydaktyczny, jak również pozwoli na przełamywanie stereotypów tradycji wynikających z przyjętych założeń europocentryzmu z czasów, kiedy to kształtowały się podwaliny nauk historycznych i pedagogicznych, a nadal obecnych. Nie ma wątpliwości, że na naszym rynku wydawniczym pojawił się nowy i bardzo ciekawy wybór tekstów pisarzy starożytnych w redakcyjnym opracowaniu Marcina Wasilewskiego poświęconych problematyce edukacyjno-wychowawczej, który prezentuje się jako bogaty ilościowo i jakościowo, zróżnicowany kulturowo i cywilizacyjnie zbiór.

Bibliografia

- Schulz R., *Dylemat – kategorią organizującą dyskurs myśli pedagogicznej*, „Przegląd Badań Edukacyjnych” 2017, nr 25 (2), s. 304–305.
- Szulakiewicz W., *Myśl pedagogiczna jako przedmiot badań historiografii edukacyjnej*, „Chowania” Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1998 (1999), R. 41 (52), t. 2, s. 9–18.
- Wasilewski M., *O Platońskiej definicji wychowania z pierwszej księgi „Praw”*, w: *Idee pedagogiki filozoficznej*, red. S. Sztobryn, B. Śliwerski, Łódź 2003.
- Wasilewski M., *Paideutika Protagorasa i Platona*, Poznań 2007.
- Wasilewski M., *Pojęcia pedagogiczne u Herodota z Turioj*, w: *Pedagogika filozoficzna*, red. S. Sztobryn, M. Wasilewski, M. Rojek, t. 4, 2012, s. 53–57.
- Wasilewski M., *Protagoras z Abdery – sofista i wychowawca. Studium z historii filozofii wychowania*, Łódź 2013.
- Wasilewski M., *Nurty pedagogiki greckiej. Zarys problematyki metodologicznej i źródłoznawczej*, „Littera Antiqua” 2014, nr 8, s. 133–151.
- Wasilewski M., *Pedagogika grecka od Protagorasa do Posejdoniosa*, Łódź 2017.
- Wasilewski M., *Pedagogika Posejdoniosa z Apamei*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2017, 243(1), 177–185.
- Źródła do epikurejskiej etyki wychowawczej*, wybór, układ, oprac. i wprowadz. M. Wasilewski, Wyd. Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Gorzów Wielkopolski 2020.